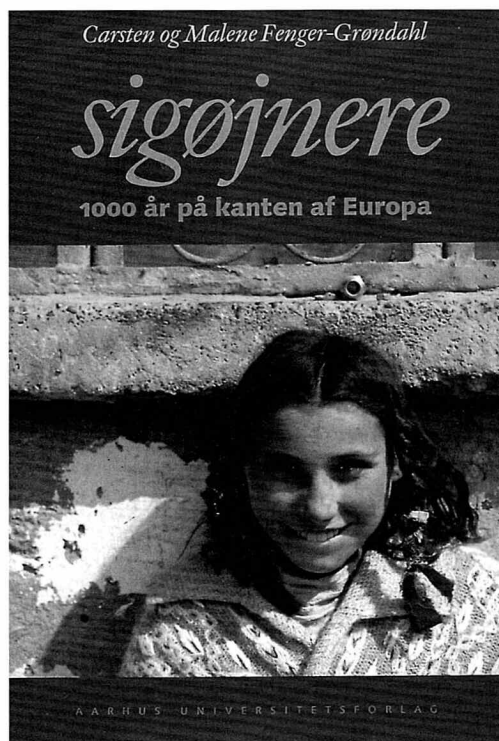

DE FÆDRELANDSLØSE

– *helstøbt og tankevækkende bog om Europas største etniske mindretal*

Eline Mørch Jensen anmelder

Carsten og Malene Fenger-Grøndahl
Sigøjnere. 1000 år på kanten af Europa.
Aarhus Universitetsforlag 2006.
379 sider, illustreret. 348 kr.

Det er en broget og ofte ret trøstesløs rejse, Carsten og Malene Fenger-Grøndahl tager læseren med på i deres forsøg på at indkredse sigøjnernes/romaernes forhold lige her og nu – i et Europa med nye grænser og udfordringer efter sammenbruddet i Øst og EU-udvidelsen. Undervejs bliver man dog også opmuntret af mange enkelthistorier om mennesker, der ikke lader sig gå på selvom de er oppe imod hårde odds, og om ildsjæle, der kæmper en nærmest heroisk kamp for menneskerettigheder, skolegang eller bare for retten til rent drikkevand til deres børn. Alt sammen bundet sammen af forfatterens farvefotos, hvor slum, mudder og barakker ofte danner baggrund for portrætter af for tidligt ældede voksne eller lidt for alvorlige børn opløst af spredte farveklatter i form af spraglede skjorter og polyester-joggingdragter. Men den følelse, man sidder tilbage med efter endt læsning, er ikke videre opløftende: Europas omkring 10 millioner sigøjnere/romaer lever fortsat på kanten af Europa.

Hvad er det der gør sigøjnere/romaer til et folk, hvad består kulturen og identiteten af og har denne Europas største etniske minoritet overhovedet nogen fælles fremtid? Disse spørgsmål rejses, diskuteres og belyses igen og igen i løbet af bogens 379 sider. For nogle er det sproget, *romani*, som binder sammen, selvom det vel at mærke tales i mange varianter. For andre er det oprindelsen fra moderlandet Indien, og for andre endnu er det identiteten som fædrelandsløs og samfundets outcasts. Heller ikke hvad angår fremtiden og bibeholdelsen af et fællesskab som folk er budet entydigt. Carsten og Malene Fenger-Grøndahl, han er idehistoriker og forlags-souschef og hun freelancejournalist, har

flere udgivelser om flygtninge, integration og etniske minoriteter bag sig, og ingen af dem ser overdrevent optimistisk på fremtiden for Europas sigøjnere/romaer. Dog taler de for, bl.a. med støtte i et interview med en kvindelig spansk sociologiprofessor, at man godt kan bevare en stærk identitet som sigøjnere/romaer uden nødvendigvis at holde fast i den mest konservative og uhensigtsmæssige del af den traditionelle kultur - og derved måske klare sig bedre og mere værdigt igennem som sigøjner/roma. De to forfattere efterlyser desuden, at majoritetssamfundene erkender fortidens såvel som nutidige overgreb begået mod sigøjnere/romaer, at man holder op med at anse sigøjnere/romaer som et problem, og at vi fx her i Danmark anerkender gruppen som minoritet lige som man har gjort i Sverige og Norge. Forfatterne ser det desuden som et skridt i den rigtige retning, at et stort flertal i EU-parlamentet har erkendt, at der finder diskrimination sted og i en resolution har opfordret medlemslandene til at "bekæmpe romafobien i alle dens former." Også selv om der som bekendt er langt fra ord til handling.

Som *Sigøjnere. 1000 år på kanten af Europa* så glimrende dokumenterer det, har denne etniske minoritetsgruppe ringere vilkår - også sammenlignet med andre minoriteter - på rigtig mange, varierende, områder i samtlige de lande som bogen omhandler. Vi starter i hjemlandet Indien, hvorfra forfædre og -mødre udvandrede for 1000 år siden, og slutter af i Skandinavien. Undervejs får man indblik i forholdene i Rumænien, Frankrig, Tyskland, Tjekkiet, Slovakiet, Makedonien, Kosovo og Spanien. I en imponerende og velresearchet gennemgang fører forfatterne læseren med på besøg i storbyforstædernes slumbebyggelser, ud i perifere landsbyer uden indlagt el eller vand og ind i deciderede ghettoer, nogle endda indhegnede. Som undtagelsen, der bekræfter reglen, møder vi også overklasse-sigøjnere/romaer i store luksusvillager, med dyre biler og pralende attituder, og får et overvejende positivt indblik i dagliglivet i det makedonske sigøjner/ro-

ma-samfund Shuto Orizari, hvor handelslivet blomstrer og forholdet til det omgivende majoritetssamfund er uproblematisk, for ikke at sige godt, hvilket bl.a. betyder, at ikke-sigøjnere/romaer frivilligt ønsker at slå sig ned her, hvor omkring 90% af indbyggerne er sigøjnere/romaer.

Vi møder også de hjemløse, skuespillerne, misbrugerne, sangerne og danserne, de kriminelle, de barnløse og ugifte studerende kvinder, lobbyisterne, socialarbejderne, de politisk aktive og frem for alt det store flertal af fædre og mødre i børnerige familier, hvor også bedsteforældre og andre slægtninge ofte lever sammen i beklumrede huse og lejligheder. I kvarterer og områder hvor arbejdsløsheden er på 80-90%, hvor analfabetismen er udbredt og børnene enten ikke går i skole eller anbringes i særlige sigøjnerklasser (som i Helsingør indtil for ganske nylig!) eller placeres på skoler for mentalt handicappede.

Netop problemerne med skolegang beskrives fint og nuanceret, sådan at man forstår, at der ofte er tale om en ond cirkel af gensidig mistillid, hvor sigøjnerne/romaerne på forhånd føler sig opgivet/kasseret og at de uanset alle anstrengelser ikke har en chance for at få en videregående uddannelse eller faglært arbejde, hvorfor det ikke giver megen mening at deltage i undervisningen. Mens skolelærere/myndigheder oplever, at sigøjnerne/romaerne ikke prioriterer at støtte deres børn i at møde op i skolen eller læse lektier, men til gengæld har problemer med at de forstyrrer "de andre" elever, hvorfor man foretrækker at isolere dem - også for at majoritetsforældrene ikke skal trække de velfungerende børn ud af skolen.

Vi hører også om udbredt hustruvold, benhård ågervirksomhed, åbenlys eller mere camoufleret racisme, tvangs-steriliseringer og -fjernelser, pogromer og etnisk udrensning, i 1930'erne og 1940'erne under Nazismen såvel som i de nye Øststater, bl.a. Tjekkiet, og forstår hvorfor nogle sigøjnere/romaer nærmest længes efter de tidligere regimer, hvor knægtelse af kultur og sprog nok var en del af virkeligheden sammen med ofte meget hård-

hændede forsøg på assimilation, men hvor beskyttelse af mindretalsrettigheder også hørte med i billedet. Heldigvis rummer bogen ikke mange eksempler på sult eller underernæring, selvom et stort antal af Europas sigøjnere/romaer ligger på eller under EU's minimumsgrænser for hvad der skal til for at kunne klare sig. Til gengæld er fejlerernæring og manglende viden om og adgang til sund og alsidig kost udbredt, hvilket afføder diverse livsstils- og sundhedsmæssige problemer – som sigøjnerne/romaerne ofte ikke har økonomi eller den fornødne uddannelse til at rette op på, hvorfor de i sidste ende da også typisk lever kortere end majoritetsbefolkningen.

Og så fortæller de interviewede bogen igennem om det åg af fordomme, som man fortsat må leve med overalt, og som tilsyneladende har klæbet til tilværelsen og identiteten som sigøjner/roma gennem de sidste 1000 år. Ofte har fordomme det som bekendt med at blive til selvopfyldende profetier, hvilket bogen redegør udmærket for. Tag nu et eksempel som renlighed: Det er jo på den ene side nemt at beskyldte folk for urenlighed, når man samtidig lukker af for vand og strøm og dermed vanskeliggør deres mulighed for at bade og vaske tøj. Hvis en familie desuden skal klare sig for minimumsindtægter og dårligt har råd til at købe tøj, sko, sæbe, medicin m.v., er det ikke let at få børneflokkene til at se vandkæmmede og nystrøgede ud.

Omvendt er der ingen tvivl om, at sigøjnerne/romaernes overholdelse af diverse, strenge ritualer mht. personlig renlighed traditionelt har betydet mere end ansigtet udadtil. Tabuer og ritualer omkring renlighed har, fx i forbindelse med epidemier, været ligefrem livsvigtige og spiller stadig en stor rolle for mange. Det inderste, dvs. kroppen, har højere prioritet end tøjet, lige som det er vigtigere at hjemmet – herunder husvognen – er rent end at omgivelserne er det. Selve det at der ligger noget skrammel i forhaven eller måske endda flyder med skrald, undrer og frastøder måske nok majoritetsbefolkningen, men kan samtidig være med til at holde den lidt på afstand. For selvom man er utilfreds med at leve på kanten af samfun-

net og mangler både anerkendelse og basale rettigheder som minoritet, er ønsket om integration nok ofte ambivalent. Dels pga. mistillid og fordomme (mange sigøjnere/romaer opfatter ironisk nok også ikke-sigøjnere/romaer som urenlige grænsende til det uhumske!) og dels af frygt for at miste deres kultur og identitet som sigøjnere/romaer. Mistilliden bygger, som dokumenteret af Carsten og Malene Fenger-Grøndahl, da også ofte på smertelige erfaringer så som de mange eksempler på mere og især mindre frivillige steriliseringer af sigøjner/romakvinder, som har følt sig presset til at skrive under på at lade sig sterilisere eller slet og ret har været uvidende om, at de fik fjernet livmoder og æggestokke i forbindelse med en fødsel – indtil bagefter, hvor det var for sent at ændre på. Med tanke på hvor central en rolle familien spiller i sigøjnerne/romaernes kultur, er det ikke svært at se hvor invaliderende netop det at miste evnen til at føde børn må opleves – én af de interviewede føler sig ganske enkelt ikke som en kvinde længere og er det heller ikke i sin mands øjne.

Udover de mange interessante interviews og billeder, som forfatterens opsøgende arbejde har resulteret i, ligger der som nævnt en betydelig research af historisk, kulturel og ikke mindst sociologisk karakter bag *Sigøjnere. 1000 år på kanten af Europa*, hvilket også det omfattende kilde-materiale vidner om. Trods denne grundige saglighed fornemmer man dog klart de to forfatteres indignation over åbenlyse urimeligheder og deres grundlæggende solidaritet med sigøjnerne/romaerne som minoritet, men det tjener til Carsten og Malene Fenger-Grøndahls ros, at de gør sig så stor umage med at belyse de spørgsmål, bogen beskæftiger sig med, så sagligt og nuanceret som muligt. Deres åbenhed – ja, og sine steder ærlige selvindsigt – kommer fx til udtryk som her på den lokale "pusherstreet" i Bukarest-forstaden Ferentari, hvor parret er på besøg: "(...) Der ligger kanyler og glasskår over hele gaden. Folk skuler til os, børnene ser beskidte og forråede ud. En dreng render hujende rundt med et kondom på pegefingern. De fleste ser ud til at være romaer. Vi bliver

grebet af håbløsheden, og i et glimt forstår vi, hvorfor nogle rumænere konkluderer, at elendigheden er et produkt af romaernes dovenskab og manglende motivation for uddannelse og arbejde. Vores respekt for de rumænere, der i stedet erkender samfundets medansvar og arbejder aktivt for at råde bod på fortidens overgreb, stiger. (...)"

Ofte bliver de to forfattere taget for at være repræsentanter fra endnu en eller anden velmenende hjælpeorganisation, og somme tider bliver de bedt om penge eller om at forsøge at påvirke offentligheden til at forbedre lokale misforhold, men ligeså ofte virker det som om man har opgivet at håbe på bedre tider. Resignationen er forståeligt nok fremherskende, og det er derfor heller ikke svært at forstå, hvorfor mange sigøjnere/romaer søger trøst i det religiøse. Ikke sjældent i nogle lidt outrerede versioner med tungetale og mirakelkure, hvor man oplever, at der samtidig gives plads til at bibeholde traditioner fra sigøjner/roma-kulturen inklusive både musik, sang og overtro. Endnu et område, som de to forfattere formår at anskueliggøre på meget fin vis, selvom de dog ikke kan skjule deres personlige irritation over, at ikke mindst Pinsemissionen, med deres udbredte sociale arbejde blandt sigøjnere/romaer, er vokset sig så stærke.

Nogle ganske få steder bliver Carsten og Malene Fenger-Grøndahl lidt for tydelige og over-forklarende, fx i et i øvrigt dybt interessant interview om sammenstødet mellem sigøjnernes/romaernes traditionelle tro og overtro og Pinsemissionens dogmer, hvor forfatterne bl.a. føler trang til at forklare læseren, at den evangeliske prædikant M'Lavie Xavier omtaler sigøjnerne/romaerne i en patroniserende tone. Den slags vil jeg gerne selv have lov til at bedømme, men sådan noget er selvfølgelig smag og behag. Et andet eksempel er forfatternes behandling af Ian Flemmings James Bond-roman og filmatiseringen af *From Russia with Love* og Alistair Macleans *Døden i grotterne*, som begge – det skal guderne vide! – er udtryk for fri fantasi mht. til fremstillingen af sigøjner/romakulturen. Men altså ... gennemgangen af de forskellige lærtykke fordomme om fyrige

og letlevende sigøjnerkvinder taler jo deres eget tydelige og ufrivilligt komiske sprog og havde ikke behøvet forfatterens pædagogiske gennemtygning.

Endelig har jeg et problem med forfatterens forhold til begreberne *sigøjner* og *roma*. På den ene side tager de nemlig afstand fra begrebet sigøjner, fordi det sprogligt og historisk er blevet brugt nedsettende i betydningen paria og/eller hedning, og dermed giver anledning til diverse negative associationer. Denne holdning deles i øvrigt af mange sigøjnere/romaer, som foretrækker benævnelsen roma – hvis de da ikke for en sikkerheds skyld fortier deres etniske tilhørsforhold – mens atter andre ikke har problemer med, eller ligefrem føler sig stolte over, betegnelsen sigøjner. Uanset hvad, mener jeg det er noget rod, at begrebet sigøjner indgår i titlen, men ikke undervejs i bogen, hvor begrebet roma anvendes. Grunden er angiveligt, at alt for få mennesker kender begrebet roma – og fx tror det har noget med Rom at gøre! – men den argumentation holder efter min mening ikke, for så må man da gå i gang med at opdrage folk. Selv foretrækker jeg et både-og frem for et enten-eller: Med dobbelt-betegnelsen sigøjner/roma er der måske en chance for at undgå de værste fordomme og samtidig lære folk brugen af et "nyt" ord – selv om det jo ikke er nyt for sigøjnere/romaer, der alle dage har benævnt sig selv romaer – dvs. mennesker - på deres eget sprog romani.

Disse sidste kommentarer er dog kun skønhedspletter på et ellers helstøbt, tankevækkende og længe savnet værk om Europas største etniske mindretal, som man må håbe får mange læsere blandt skoleelever, socialarbejdere og mange andre almindeligt interesserede – også i Helsingør og omegn.

Eline Mørch Jensen er cand.mag. i dansk, journalist og forfatter til bl.a. "Sigøjneren i os. 23 samtaler med sigøjnere i Skandinavien" (1993).